

28. Aldrich, J. (1994). Rational Choice Theory and the Study of American Politics. In John Aldrich (Ed.), *The Dynamics of American Politics* (pp. 208–233). Boulder, Colo.: Westview.

29. Rourke, J.T., Carter R.G., & Boyer M.A. *Making American Foreign Policy*. 2d ed. Guilford, Conn.: Broun & Benchmark.

30. *Trump signed US federal budget for 2018 year*. Retrieved from <https://tass.ru/ekonomika/5061655> (in Ukr.).

31. *A Boston Globe editorial: Journalists are not the enemy*. Retrieved from <https://www.bostonglobe.com/opinion/editorials/2018/08/15/editorial/Kt0NFFonrxqBI6NqqennvL/story.html>

32. *Errors of media-giants. Why did CNN delete scandal investigation about Trump and Russia*. Retrieved from https://ms.detector.media/print/1411980895/pomilki_media-gigantiv_chomu_cnn_vidaliv_skandalne_rozsliduvannya_pro_trampa_y_rosiyu/ (in Ukr.).

33. *John McCain: candidate for US presidents, who cheered for Ukraine*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45143221> (in Ukr.).

УДК 316.774:008

Зернецька О.В.*

д. політ. н., професор
Державна установа Інститут
всесвітньої історії НАН України»,
Київ, Україна. zernetska_olga@inet.ua

ВПЛИВ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ НА ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

Анотація: Досліджується вплив засобів комунікації на цивілізаційний розвиток з давніх часів до сьогодення. В статті запропоновано гіпотезу про те, що розвиток технологій, особливо медіа і High Tech, підготував цивілізаційний прорив, який одержав назву «глобалізація». Участь диджитальної технології в економіці, фінансах, менеджменті, культурі не тільки окремих країн, а й цілих континентів, таких як Європа, Австралія та ін, дає підстави говорити, що наступна цивілізація одержить назву «Диджитальна»**. Теоретичним підґрунтям роботи є напрацювання Торонтської школи комунікації та праці М. Кастельса, які розвинені автором статті до сьогодення.

Ключові слова: цивілізаційний розвиток, засоби комунікації, глобалізація, Торонтська школа теорії комунікації, М. Кастельс.

Аннотация: Исследуется влияние средств коммуникации на цивилизационное развитие от древности до современности. В статье выдвинута гипотеза, что развитие технологий, особенно медиа и High-Tech, подготовили цивилизационный прорыв, который получил название «глобализация». Участие диджитальной технологии в экономике, финансах, менеджменте, культуре, не только отдельных стран, но и континентов, таких как Европа и Австралия, дают основания говорить, что будущая цивилизация получит название «Диджитальной». Теоретическим основанием работы служат изыскания Торонтской школы коммуникации и работы М. Кастельса, которые автор этой статьи развил до современности. до

* Zernetska O.V. Doctor of Political Sciences, Professor, Institute of World Economy of the National Academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. zernetska_olga@inet.ua THE MEANS OF COMMUNICATION INFLUENCE ON CIVILIZATION DEVELOPMENT

Термін запропоновано авторкою.

Ключевые слова: цивилизационное развитие, средства коммуникации, глобализация, диджитализация, Торонтская школа теории коммуникации, М. Кастельс.

Abstract. Means of communications' influence on civilization development from ancient times to nowadays are investigated. Chronological investigation of civilizations' relation with them information and communication technologies as markers of civilizations is the aim of this article. Along with this moral and spiritual values, ideals has been researched as means of communication's structuring components, which have been dominant in the development of one certain civilization or in transition from one of civilization to the other. Search theoretical assumptions have been detected by such scientists as H. Innis, E.A. Havelock, M. McLuhan, J.W. Ong, I.A. Harold, N. Fry who had led the foundation of Toronto school of theory of communication. The first from this outstanding group of scholars was the economist H. Innis, who studied correspondence of the development of the society and literacy from antiquity to the present.

It is asserted in the article that H. Innis has made a macro historical analysis of the role of communications in the cultural evolution of society. Innis was the first of the researchers who paid attention that the changes in the history were influenced by the development of communication technologies. Transformation of means of communication lead to serious changes in the individuality, culture and society. Marshall McLuhan created on these methodological bases his well-known metaphors: «The media is the message», «The media is the massage», «The global Village» and many others.

Other representative of Toronto school of communication was Eric Alfred Havelock. He has been concentrated on proving of the idea that all of Western culture and philosophy had their foundation in the formation of Greek alphabet. V. Ong was influenced by the theories of Havelock and Marshall McLuhan. He explored the transition of oral speech to writing.

The invention of print and printing machine and their role in the development of civilization and culture were scrutinized. All periods of the development of printed culture were explored. The appearance of new literary genres were analyzed according with these processes.

The invention of electronic communication technologies influenced not only written or spoken world. Images that is visual technologies are appeared. Such technologies as telegraph, telephone, radio, photography, cinema and television examined and their influence on changes in social structure of society were researched.

The characterization of them from historical, state point of view were given. It was underlined that from cultural perspective mentioned above communication technologies made it possible the appearance of such a phenomenon as mass communication, which led to unlimited development of mass culture. It helped to transform a citizen to a customer. In accordance with critical assumptions of radical representatives of Frankfurt School were reviewed. The spectrum and the use of Information and communication technologies (ICT) is skyrocketing as it presented in the article. This complex cultural situation is called globalization. The humanity today is faced with a global media culture, which represents a unifying force, a kind of practical schooling that teaches people how to consume and act and what to think, feel, believe, fear and desire. Here it is impossible to mention the outstanding works of Manuel Castells as an encyclopedic analysis of information and communication role of today.

The development of digitalization opened new ways and directions in the growth of some countries but the continents. The role of document published on March 6, 2015 by the European Commission is hard to overestimate «A Digital Single Market Strategy for Europe». The main achievements of this strategy are revealed in this article as well. We gave a name to such phenomena «civilization breakthrough».

Key words: civilization development, means of communication, globalization, digitalization, Toronto school theory of communication, M. Castells.

Постановка проблеми: Походження цивілізацій, їх зародження, розвиток, періоди розквіту та згасання є предметом багатьох наукових теорій. Ми пропонуємо свою гіпотезу історичного розвитку цивілізацій. Наша робоча гіпотеза така: Розвиток технологій, особливо медіа і High Tech, підготував цивілізаційний прорив, який одержав назву «глобалізація». Участь диджитальної технології в економіці, фінансах, управлінні, культурі не тільки окремих країн, а й цілих континентів, таких як Європа, Австралія, дає підстави говорити, що наступна цивілізація одержить назву «Диджитальна цивілізація»^{***}. Вже сього-

^{***} Терміни «Комунікаційні технології як цивілізаційний прорив», а також «Диджитальна цивілізація» введені авторкою в науковий обіг у 2017 р.

дні комунікаційні технології досягли такого рівня, що стискають простір і час у нано виміри. Крім того, ІКТ серед усіх галузей промисловості стали найприбутковішою. Отже, комунікаційні технології, якими сьогодні тотально просякнуте усе людське життя, стають вирішальним знаряддям цивілізаційного розвитку людства.

Аналіз публікаці. Якщо визначення поняття культура має 400 одиниць (Л.С. Кертман), то термін цивілізація налічує не менше. Серед найбільш авторитетних учених, які досліджували історію цивілізацій можна назвати таких, як О. Шпенглер (Німеччина), А. Фергюссон, Л. Морган, Г. Бокль, Г. Спенсер, А. Тойнбі (Британія), Ф. Бродель, Блок, Л. Февр, Ж. де Гофф, Ж. А. Кондорсе, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, А. де Сен-Сімон, О. Конт, Ф. Гізо, В. Кузен, Е. Кіне, А. Дюмон (Франція), Г. Інніс, Е. Гевлок, М. МакЛюен, В. Онг, Н. Фрай (Канада), Н.Я. Данилевський, К.Н. Леонтьєв, П.А. Сорокін (Росія). Далі вона вивчається ученими усього світу, зокрема й українськими істориками, політологами, філософами (скажімо, Ю.В. Павленко) та ін. Її визначення присутні також у найбільш відомих тлумачних словниках і енциклопедіях [1–3]. Цивілізаційний підхід імпонує своєю універсальністю, поглядом на історію як на поліваріантний процес, який характеризується багатоманітністю культур і культурних практик, пошуком спільного та особливого в ментальності народів, їх релігій, увагою до їх духовно-морального розвитку, інтелектуального потенціалу. Цивілізаційний підхід робить можливим розглядати процеси розвитку людства під різними кутами зору, зокрема — під кутом, який викликає наш науковий інтерес. Звідси впливає мета роботи.

Мета роботи: хронологічний розгляд етапів цивілізацій і пов'язаних з ними комунікаційних технологій як маркерів цивілізаційного розвитку; визначення тенденцій розвитку технологій, особливо медіа і High-Tech, які підготували цивілізаційний прорив що одержав назву «глобалізація».

Основні результати дослідження. Вивчення історії поділяється на декілька напрямів, серед яких є й техніка, яка вже сьогодні виступає як результат винаходів і носій інформації, а не утилітарний об'єкт. Кожен новий виток розвитку саме в галузі технічних досягнень приводив до необхідності нового витка спеціалізованого знання і, як наслідок, потрібних зусиль для їх творчого засвоєння людиною нової цивілізації» [4]. Людина не тільки Homo sapiens, людина — діалогічна: необхідність спілкування є ментальною рисою людини. Невипадково сьогодні набули такої популярності інструменти, які дають змогу спілкуватися із знайомими і незнайомими в усьому світі. Це, як відомо, соціальні мережі Facebook, Twitter, Instagram і так далі. Хоча інфраструктура, засоби зв'язку завжди були на другому плані, насправді вони відіграють першорядну роль у виявленні духовних потреб людини. По суті вся історія — це стиснення простору і часу, це можливість якнайшвидшої комунікації, це розвиток від пішого посланця до літака і кабельної мережі. Не випадково саме під цим кутом зору почали вивчати цивілізацію у Торонтській школі теорії комунікації. Праці Г. Інніса і таких його послідовників, як Е. Гевлок, М. МакЛюен, В. Онг, Н. Фрай, заклали фундамент школи теорії комунікації Університету Торонто.

Ще в 1940 — на початку 50-х рр. Г. Інніс поставив в центр дослідження цивілізацій засоби комунікації. Він намагався встановити зв'язок між типом засобів комунікації і видом соціального устрою, а також впливом певного виду ме-

діа на злеті і падіння давніх імперій. Г.Інніс зробив спробу *макро-історичного* аналізу ролі комунікацій в культурній еволюції суспільства. В результаті проведеного Г. Іннісом вишукування була запропонована оригінальна історико-філософська концепція, яка пояснює роль свободи комунікацій та державної монополії в становленні, розвитку і зникненні з історичної арени найбільших цивілізацій [5].

Реконструючи процес створення писемності, Інніс зробив висновок про те, що в ранній період історії Стародавнього Єгипту не існувало різниці між піктографічними прикрасами гробниць і ієрогліфічним шрифтом. Писемність, розпочавшись з декоративного оформлення храмів і гробниць, до 3500 до н.е. розвинулася в ієрогліфічну систему з великою кількістю вже непіктографічних елементів. Ієрогліф (від грец. *Hieros* — священний і *glyphe*- те, що вирізане) — це грецьке слово, що означає накреслення священних символів. До 4000 р. до н.е. письмове позначення мали імена всіх володарів, назви воєн, найважливіші політичні події і релігійні вчення. Найранішими письмовими документами Інніс називає печатки і вази, описи майна і рахунки, а також короткі звіти про події, накреслені на дерев'яних табличках.

Єгиптяни наділяли містикою писемність, яка була відображенням встановленого порядку в світі. Основним засобом комунікації в Стародавньому Єгипті періоду абсолютної монархії був камінь. Для того, щоб писати на ньому була потрібна неабияка сила, монотонна праця і час. Камінь — це засіб комунікації престижу єгипетських фараонів. Кожен напис єгиптяни довго гравірували, відточували всі образотворчі деталі. Зміни в політичному устрої, пов'язані з підвищенням ролі простих людей, збігаються з появою папірусу як більш дешевого і демократичного засобу комунікації, пише Інніс. У порівнянні з каменем папірус давав змогу писати легко і швидко. Він був легкий по вазі і простий у виготовленні. Його робили з очерету, який виростав в дельті Нілу. Там же було налагоджено виробництво папірусу разом з пензликами для письма.

Зазвичай листи папірусу мали розміри від 15 до 40 см. Писарі носили з собою дві баночки з червоними і чорними чорнилами, а також баночку для води, якою вони змивали помилки. Писали справа наліво, текст був організований у вертикальні колонки і горизонтальні рядки рівної довжини, які формували листи. Для зручності папірус згортають в рулони. Для написання і економії часу єгиптяни винайшли курсив, аббревіації, фігури умовчання тощо.

Їх писемність ґрунтувалася на малюнках, але це був уже шрифт. Покінчивши з таким важким засобом комунікації як камінь, думка древніх єгиптян набула легкості папірусу, підкреслював Інніс. Всі події навколо викликали їх інтерес. З плином часу збільшувалася кількість рукописних письмових текстів, набували все більше світського характеру, а також якості і чіткості думки. Інніс також вивчав вплив різних засобів комунікації на еволюцію держави Шумер. Цьому великою мірою сприяв розвиток писемності. Шумери винайшли писемність спочатку для того, щоб якимось чином позначити ціни на товари. За своєю суттю це було начебто продовження математики. Вони писали на глиняних табличках. Частина з них, які були знайдені в наші часи, свідчить про те, що переважна більшість з них пов'язана із торговельними актами, юридичними контрактами, розпорядженнями щодо майна. Інніс підкреслював, що ті, хто вмів писати і у Вавілоні, і в Ассирії, використовували для письма піктографічні малюн-

ки, написання яких було утрудненим, тому що, глина швидко застигала, була крихкою і важкою для перевезення. Але вже у другій половині III-го тисячоліття шумери винайшли триангулярну систему письма, яку назвали клинописом. Жерці шумерської традиції дуже багато зробили для організації та систематизації знань. І усна традиція, і писемна, розвивалося завдяки релігії. Інніс відзначив, що ранні гімни божествам, ліричні молитви і псалми спокути мали високий рівень естетичної досконалості.

Перший алфавіт виник в Сирії близько X ст. до нашої ери. Цьому сприяли потреби в уніфікації письмових знаків і рукописного шрифту. Вищим досягненням впливу комунікації на культурно-історичну еволюцію усього давнього світу стала поява фонетичного алфавіту.

Інший представник Торонтської школи теорії комунікації Ерік Альфред Гевлок [6] зосередився на доказах тези, відповідно до якої, уся західна культура, зокрема філософія, має своїм підґрунтям формування грецького алфавіту, що дозволило здійснити так зване грецьке чудо. До речі, Гевлок, так саме, як і Волтер Онг [7], суттєво вплинули на створення галузі досліджень, яка вивчає перехід від усної мови до писемності. Гевлок є найбільш цитованим автором у цій сфері. Його праці мали великий вплив на комунікаційні теорії Інніса і Маклюена. Гевлок у 1930-ті роки почав розробляти ідеї про ключове значення технології комунікації на основі алфавіту для становлення європейської культури, зокрема суспільної і філософської думки. Інніс був першим дослідником, який звернув увагу на те, що основним рушієм історії є змінення комунікаційних технологій. Трансформація засобів комунікації приводить до серйозних змін особистості, культури та суспільства. Основний внесок Інніса — це закладення підвалин методології, за допомогою якої можливо було б описати та проінтерпретувати історичні події, які не піддавалися осмисленню з економічної точки зору. Він відстежив на великому історичному матеріалі основні закономірності змін в засобах комунікації і суспільному устрої і створив наукові метафори «часових» і «просторових» медіа [6], які стали головним методом пояснення історичного розвитку і лягли в основу наукової думки Торонтської школи теорії комунікації.

На цій методологічній основі М.Маклюен створив свої основні широковідомі концептуальні наукові метафори, такі, як «Засіб комунікації і є повідомлення» / «Засіб комунікації і є масаж» («Media is the message» / «Media is the massage»), Земля — це «глобальне село», «око за вухо», «нарцисичний наркоз» тощо.

Е. Гевлок, як і В. Онг, який відчув вплив ідей не тільки Хевлока, але й Маклюена, суттєвим чином вплинули на створення галузі досліджень, в центрі яких, — перехід від усної мови до писемності. Саме він у 1930 роки почав розробляти ідеї про ключове значення технологій комунікації на основі алфавіту для становлення європейської культури, зокрема суспільної і філософської думки давньої Греції і Риму [8].

Алфавітне письмо закріпило візуальні символи за звуками мови. Це значно полегшило вивчення письма, що в свою чергу означало: більша кількість людей могла читати і писати. Виник такий феномен, як читаюча публіка. Розквітаюча писемність у Давній Греції та у інших давніх суспільствах породжувала інтерес до природи слів. Слова були зафіксовані або на папірусі, або на камені, і складалось враження, що до них можна доторкнутись. Філософи запитували: «Якого роду ця річ?» Відповідь Платона була: це форма.

Суспільству сприйняли ідеали добра та правди; ці ідеали були закарбовані у словах. Філософія етики, виразниками яких були Платон та Аристотель, знайшла свій шлях до ідеології християнської релігії. В цей період з'являються всі основні світові релігії. Можна сказати, що світові релігії були кульмінаційними інституціями періоду становлення писемної мови цивілізаційного розвитку людства [9].

Найвищим досягненням наступного періоду цивілізаційного розвитку можна визнати винахід друкарського обладнання, що привело до збільшення об'ємів друкованої літератури різних жанрів. Це також робило можливим друкування без помилок у друкованих текстах, тому що перед друком їх двічі вичитували, і вже потім вони друкувалися багато разів поспіль.

М. Маклюен афористично назвав цей період в історії людства «Галактикою Гутенберга» і присвятив йому свою одноіменну книгу [10]. Відомий французький історик Ф. Бродель, вивчаючи історію друкування в світі, зазначав: «Не так уже важливо, хто став на Заході близько середини XV-го ст. винахідником друкарського складання — чи мешканець Майнца Гутенберг, чи парижанин Проккоп Вальд Фогель, який осів в Авіньйоні, чи Косте з Гарлема, чи може, хтось невідомий. Завдання наше полягає в тому, аби дізнатися, було, чи не було це відкриття спонтанним винаходом, наслідуванням чи повторним відкриттям. Бо Китай знав книгодрукування від IX ст., а в Японії буддистські твори друкувалися в XI-му столітті. Але таке гарне книгодрукування з різьблених дерев'яних дощок, кожна з яких відповідала одній сторінці, було нескінченно довгим процесом. Між 1040-м і 1050 роками у якогось Бі Шена народилися ідея рухливих літер, що революціонізувала справу... [11].

Але на початку XIV-го століття використання рухливих дерев'яних літер стало звичним і дійшло навіть до Туркестану. Нарешті у першій половині 15-го століття, упродовж півстоліття, що передувало «винаходу» Гутенберга, з'явилися металеві літери, вдосконалені чи то в Китаї, чи то в Кореї, вони отримали широке розповсюдження [12]. Чи були вони переміщені на Захід? «Португальці, які плавали по цілому світу», писав Лоїс ля Пуа, привезли з Китаю книги надруковані письмом тієї країни, твердячи, що там їх використовують давно.

Це спонукало декого думати, нібито цей винахід принесли до Німеччини через Татарію та Московію, а відтак передали іншим християнам [13]. Така спадкоємність не доведена. Але було чимало мандрівників і освічених мандрівників, які здійснювали поїздки до Китаю і назад, аби довести, що європейське походження винаходу в принципі виявилось абсолютно сумнівне [12]. У XV–XVII ст. книга була засобом панування на службі Заходу. Будь-яка думка живе контактами, обміном. Книга розширила і пришвидшила потоки, що їх підготувала старовинна рукописна книга. Звідси впливало і певне пришвидшення розповсюдження друкованих праць, незважаючи на велику протидію. В XV ст. у часи інкунабул, переважала латина, разом з нею — богочестива релігійна література. Тільки на початку XVI ст. видання античної літератури латиною та грецькою мовою почнуть слугувати наступальними цілям гуманізму. Трохи згодом книгу взяли на озброєння Реформація, а відтак і Контрреформація, — пише Т.Ф. Картер [11, с. 342].

Одне слово, не можна сказати, що книга служила по-справжньому. Вона все розширила і усьому надала додаткової енергії. А хто знав Архімеда в XVI ст?

Окремі обрані. Леонардо да Вінчі раз чи двічі гнався за одним з його рукописів, про який йому розповіли. Книгодрукування, яке повільно поверталось обличчям до наукових праць, потроху брало це завдання на себе: воно поступово повернуло людству грецьку математику й, крім праць Евкліда та Аполлонія з Перги (про конічний перетин), зробила приступною для всіх переможну думку Архимеда [11, с. 342].

Автентичність друкованих текстів робила можливим впізнавати стилі авторів, а останнім знаходити в читачах своїх прихильників, — тобто тих читачів, яким до вподоби персональні стилі та ідеї авторів: прозаїків, поетів, памфлетистів тощо. Саме прозаїки і поети ставали культурними героями. Друкарство також сприяло поширенню знань. З'явилися наукові журнали і знайшли свою аудиторію зацікавлених читачів. Поява газет і бюлетенів, розвиток писемності породили широку читаючу публіку. Газети стали друкувати об'яви, комерційну рекламу і в такий спосіб торгівля знайшла новий шлях до потенційних покупців через друковане слово. Все це сприяло розвитку комунікації у різних її різновидах: художній, інформаційній, політичній, науковій, просвітницькій, реклами як засобу розповсюдження товарів та послуг тощо.

У 19-му — 20-му століттях виникають електронні комунікаційні технології, які спираються не тільки на написане або вимовлене слово, але й на образи, тобто візуальні технології. Першою серед них стає фотографія, потім кіно і згодом телебачення. Винаходи телеграфу, телефону, фонографа, радіо надають небачену до того можливість закарбовувати аудіо та візуальні образи та представляти їх великим аудиторіям. Г. Інніс відзначав, що такі засоби комунікації, як телеграф і телефон також дали змогу внести зміни в соціальну структуру суспільства. За рахунок цих засобів процес здійснення контролю над значними географічними територіями став простішим.

З історичної, державницької точки зору вони дають провідними імперіям світу, як-от Великій Британії, панування у сфері отримання та розповсюдження інформації через наземні, а також підводні трансатлантичні та тихоокеанські кабелі. З культурної точки зору згадані вище комунікаційні технології, роблять можливою появу такого феномену, як масова комунікація, яка в свою чергу сприяє нестримному розвитку масової культури. Масова культура — це культура, яка виробляється, розподіляється та продається масово.

Масова культура, як правило, відтворює ліберальні цінності індивідуалізму і сприяє перетворенню громадянина на споживача. Теодор Адорно був одним із радикальних критиків масової культури. Разом із Максом Горкгаймером, Адорно розвинув у «Діалектиці Просвітництва» (1947) першу критичну теорію, яка визначила вирішальну роль масової культури та спілкування в сучасних капіталістичних суспільствах. «Масова культура — це сукупність ідей та цінностей, які розвиваються від загального ставлення до тих самих засобів масової інформації, джерел новин, музики та мистецтва. Масова культура транслюється або іншим чином поширюється індивідуумам, а не виникає з їх повсякденних взаємодій між собою. Таким чином, масовій культурі взагалі не вистачає унікального змісту місцевих громад та регіональних культур... З появою видавничої та ефірної реклами в ХІХ і ХХ ст. масштаби масової культури різко зросли» [14]. Аналіз тоталітарних тенденцій «культури» здається особливо актуальним для телебачення, частково тому, що це — масові засоби. Телебачення, як радіо, та-

кож вторглися в цю святиню потенційно вільної людини, вдома, монополіючи канали комунікації, навіть приватність. І телебачення затопило власні канали пропагандою для споживацтва, імперіалізувавши нові психічні ринки для продуктів «пізнього капіталізму».

Нинішній рівень насиченості медіа не завжди існував. Наприклад, у США телебачення, зокрема, складалося, насамперед, з трьох мереж, громадського мовлення та декількох місцевих незалежних станцій, починаючи з 1960-х та 1970-х років. Ці канали спрямовані на програмування переважно двома батьками, сім'ями середнього класу. Тим не менш, у деяких домашніх господарств середнього класу навіть не було телебачення. Сьогодні можна знайти телевізор у найбідніших будинках та кілька телевізорів у більшості будинків середнього класу. Доступність не тільки збільшилась, але і програмування все більше розрізняється за допомогою шоу, спрямованих на дотримання всіх вікових категорій, доходів, передумов та настроїв.

Медіа-культура є значною силою сучасної культури та ідеології, особливо в Америці. Соціологи називають це опосередкованою культурою, де медіа відображає і створює культуру. Спільноти та люди постійно бомбардуються повідомленнями з безлічі джерел, включаючи телебачення, радіо тощо. Ці повідомлення поширюють не тільки продукти, але й настрої, погляди та почуття того, що має і що і не має значення. Засоби масової комунікації дають змогу реалізувати концепцію знаменитості: без можливості кіно, журналів та засобів масової комунікації, люди не могли б прославитися. Справді, в минулому були відомі лише політики та бізнесмени, а також нечисленні горезвісні злочинці. Лише останнім часом артисти, співаки та інші соціальні еліти стали знаменитостями або «зірками» [15].

Її поєднання з комерційною рекламою в пресі, на радіо, згодом — на телебаченні, призводить до виникнення суспільства споживання з його цінностями, ідеалами та героями. Перед тут ведуть всі різновиди телебачення спочатку аналогове, потім цифрове. Публіка перетворюється на споживача поп-культури. Героями, знаменитостями та ідолами стають поп-зірки, кінозірки, рок-зірки, спорт-зірки. Виникає комерційна культура брендів, яка в західних суспільствах веде до надспоживання. З виникненням глобальних телевізійних мереж вона розповсюджується по всіх континентах, впливаючи і часто витісняючи національні автентичні культури. Можна сказати, що саме глобальні телевізійні мережі стали кульмінацією цього періоду цивілізаційного розвитку [16–19].

В останній третині 20-го століття розпочинається новий всесвітній процес — глобалізація. Глобалізація — це історичний процес, який приводить до універсалізації багатьох сторін світового співтовариства, від ціннісних понять, релігійних світоглядів, норм поведінки до фінансово-економічних аспектів діяльності. Це також визнання усе зростаючої взаємозалежності, головними наслідками якої є активна діяльність нових сил загально планетарного масштабу — глобальних компаній, міжнародних організацій, транснаціональних мереж, релігійних угруповань, які взаємодіють і між собою, і з державами.

Тут не можна не згадати трьохтомне дослідження Мануеля Кастельса «Інформаційна епоха», яке вийшло протягом 1996–1998 рр. Як свідчить відомий вчений Френк Уебстер, «трилогія Кастельса являє собою енциклопедичний аналіз ролі інформації в сучасності. Ця праця — один із найважливіших описів харак-

теру сучасної цивілізації після книжки «Прихід постіндустріального суспільства» Деніела Белла [20], якого Кастельс перевершив розмахом і масштабами свого дослідження. Після виходу «Інформційної епохи» деякі оглядачі поставили Кастельса в один ряд із Карлом Марксом та Емілем Дюркгеймом. Уебстер пише: «Я поділяю цю думку, оскільки впевнений, що праця Кастельса — найскравіший опис основних характеристик і динаміки розвитку сучасного світу, який сповнений знань, уяви та інтелектуальної витонченості. Кожен, хто прагне вивчити роль і особливості інформації — що передбачає спробу зрозуміти основні рушійні сили соціального життя, — а також, в який спосіб інформація вбудована у зміни і прискорення цих змін, не може не звернутися до праці Кастельса» [21, с. 130].

Важливо відзначити, що «Інформційна епоха» стала синтезом і розвитком його ранніх праць, і ній він показує, що «сучасна цивілізація має дійсно універсальний характер (Підкреслення — автора цієї статті)» [21, с. 131]. Кастельс досліджує глобалізацію, яка посилює інтеграцію людей і різноманітних процесів, і пов'язану із нею фрагментацію та дезінтеграцію. Ці процеси тісно пов'язані із зростанням інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), підкреслює Уебстер.

З розвитком високих технологій (High Tech) відбувається прискорений розвиток комп'ютерних технологій, комп'ютерних мереж локального регіонального і глобального масштабів, уособленням могутності яких став експонентний розвиток Інтернету. Ми розглядаємо Інтернет як глобальний засіб комунікації і як передумову розвитку глобалізації. Він дає можливість мати доступ до величезної кількості джерел інформації для щоденної комунікації і при цьому робити свій індивідуальний вибір. М. Кастельс відзначає, що комунікаційна система, яка на протилежність історичному досвіду минулого створює реальну віртуальність, це система, в якій сама реальність (тобто матеріальне/символічне існування людей) повністю охоплена, повністю занурена у віртуальні образи, у вигаданий світ, в якому зовнішні відображення знаходяться не на порожньому екрані, через який передається досвід, але самі стають досвідом. Всі повідомлення всіх видів включені у засіб, тому що засіб став настільки всеохопним, що абсорбує в одному і тому ж мультимедіа тексті цілісність людського досвіду [22]. Людство відкрило для себе новий простір — кіберпростір, нові загрози — кіберзагрози, нову культуру — комп'ютерно-медіативну культуру, а з нею нові реальні й віртуальні можливості. Комунікація стає глобальною.

6 травня 2015 року — важлива дата. Європейська Комісія оприлюднила знаковий документ, який стосувався Європейського парламенту, Європейських економічного і соціального комітетів та комітету регіонів щодо нової дуже найактуальнішої ініціативи під назвою «Стратегія диджитального єдиного ринку для Європи» — «A Digital Single Market Strategy for Europe», скорочено — DSM. У документі відзначається, що «глобальна економіка дуже швидко стає диджитальною, в якій інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) тепер не є специфічним сектором економіки, а являють собою основу сучасної інноваційної економічної системи (Підкреслення автора — О.З.)» [23]. Це твердження надзвичайної ваги. Адже за життя одного покоління, зокрема й покоління науковців, які вивчають розвиток диджиталізації та ІКТ, Інтернету та комп'ютерно-медіативної комунікації, до якого належу і я, відбувається тектонічний культу-

рний економіко-цивілізаційний зсув, який змінює всі сторони життєдіяльності людства, зокрема, — європейців.

Інтернет і диджитальні (цифрові) технології трансформують життя людей — і як особистостей, і у бізнесі, і в громадах, оскільки люди стають більш інтегрованими через всі сектори сучасної життєдіяльності: економіку, торгівлю, охорону здоров'я, освіту, культуру, транспорт, відпочинок і т. ін.

Диджиталізація змінює саму природу та динаміку організацій та ринків праці. Поширення Інтернету речей, хмарних обчислень і великих масивів даних дає громадянам, компаніям, публічній владі ще більшу базу знань для того, щоби допомогти у прийнятті рішень. Європа має багато необхідних ресурсів для створення глобальної диджитальної економіки. Такий масштабний проект започатковується вперше.

У документі підкреслюється, що створення Єдиного диджитального ринку є одним із величезних досягнень Європейського Союзу не тільки для Європи, але й для усієї глобальної торгівлі, інвестицій та світової економіки. Тепер виникає нагальна потреба створити диджитальний єдиний ринок, де б усе, що є можливим у вже традиційно існуючому Єдиному Ринку, стало б можливим у диджитальному. Водночас фрагментація і бар'єри, особливо регуляторні «стіни», що існують в європейському диджитальному середовищі, гальмують цей процес. Європі конче необхідно «перейти від 28 національних ринків до єдиного» [24].

Диджитальний порядок денний для Європи є однією із 10 головних стратегічних політичних європейських ініціатив, розрахованих до 2020-го року. Мета Стратегії єдиного диджитального ринку — відкрити диджитальні можливості для людей та бізнесу і покращити позицію Європи як світового лідера у диджитальній (тобто, цифровій) економіці. Поглиблене використання диджитальних технологій може розширити доступ громадян до інформації та культури, покращити якість їх робочих місць, комфортність життя.

Однією із важливих передумов є доступ до диджитального контенту. Тут на-самперед йдеться про сучасне європейське середовище з авторського права. Саме авторське право підтримує креативність і культурну індустрію в Європі. ЄС справедливо покладається на креативність у глобальному змаганні і є світовим лідером у деяких копірайтових секторах. Диджитальний контент — один із надійних шляхів розвитку диджитальної економіки. За даними Євросоюзу, 56 відсотків європейців використовує Інтернет для культурних цілей і передбачається, що їхні витрати на культурні розваги та медіа подвояться протягом наступних 5 років [25]. Світ диджитальних девайсів швидко розвивається і змінюється. Не менш важливим є й те, щоб їх можна було придбати, незважаючи на численні європейські кордони. Винахідники в цій сфері роблять все для того, щоби споживачі мали змогу дивитися культурний контент де завгодно, коли завгодно і на чому завгодно.

Феномен єдиного диджитального ринку охопив не тільки сучасну Європу. Це завдання поставила перед собою така держава і водночас материк, як Австралія, яка успішно рухається в цьому напрямі. В ній теж культурні комунікаційні технології ведуть перед. Ми дали назву такому розвитку «цивілізаційний прорив».

Цей етап цивілізаційного розвитку триває. Ми стоїмо на його порозі. Вчені не встигають вигадувати нові назви комунікаційним технологіям, які, за влуч-

ним висловом Б.Гейтса, стають «бізнесом із швидкістю думки» [26]. Американський дослідник нових медіа останнього покоління Р. Левінсон назвав їх, а разом із ними і свою книгу про них «Нові нові медіа» [27]. Він двічі повторює «нові, нові медіа» і це не похибка. До них він залучає Facebook, Twitter, YouTube, Wikipedia, Foursquare, blogging, і протиставляє їм «старі нові медіа», такі, як електронну пошту та веб сайти. Тож нестримний розвиток засобів комунікації триває, видозмінюються і трансформуються старі форми, виникають нові форми, в одних випадках відбувається зрощення між ними, в інших — ні. Але очевидним є одне — невідпинність процесів комунікації, яка часто-густо швидко переростає у глобальну комунікацію, оперезуючи всі континенти Земної кулі своїми мережами: де дуже рясно, а де не дуже. І ці відмінності говорять не тільки про ступінь розвиненості комунікаційних технологій на різних континентах, окремих регіонах або країнах, вони є індикатором їх загального суспільно-економічного, культурного розвитку.

Висновки:

1. На матеріалах аналізу цивілізаційного розвитку людства було підтверджено висунуту нами робочу гіпотезу Розвиток технологій, особливо медіа і High Tech, підготував цивілізаційний прорив, який одержав назву «Диджитальна глобалізація». Участь диджитальної технології в економіці, фінансах, управлінні, культурі не тільки окремих країн, а й цілих континентів, таких як Європа, Австралія, дає підстави говорити, що наступна цивілізація одержить назву «Диджитальна цивілізація». Вже сьогодні комунікаційні технології досягли такого рівня, що стискають простір і час у нано виміри. Крім того, ІКТ серед усіх галузей промисловості стали найприбутковішою сферою прикладання людських зусиль. Отже, комунікаційні технології, якими сьогодні тотально просякнуте усе людське життя, стають вирішальним знаряддям цивілізаційного розвитку людства.

2. Нами введено в 2017 р. нові терміни «Комунікаційні технології як цивілізаційний прорив» [28], а також «Диджитальна цивілізація».

3. Суспільствознавці, зокрема історики, політологи й філософи мають поставити собі за мету не тільки встигати відстежувати розвиток усіх цих технологій, але й робити прогнози і висновки щодо їх позитивного або негативного впливу на культури суспільств та історичний розвиток цивілізацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dictionary. Com. Civilization. [Electronic resource]. — Mode of access: www.dictionary.com/browse/civilization
2. Merriam-Webster. Civilization. [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.dictionary.com/browse/civilization>
3. Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. — Cambridge: Cambridge University Press, 1984 — p.87.
4. Dolskaya O. The Formation of a New Discourse of Technique in the Conditions of Transition from Technogenic Civilization to Anthropogenic One. [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi0mP_Sz-TYAhXDjCwKHe85CBUQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Ffojs.mdpu.org.ua%2Findex.php%2Fversus%2Farticle%2Fdownload%2F578%2Fpdf_1&usq=A_OvVaw2yQIuopXvA9p79rpwMPOZp

5. Innis H. A. *Empire and Communications*. — Toronto: University of Toronto Press, 1972. — P. 12–26.
6. Havelock E.A. *The Muse Learns to Write. Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*. — New Haven: Yale University Press, 1986. — 144 p.
7. Ong W.J. *Orality and literacy: The Technologizing of the World*. — New Haven: Reouledge, 2002. — 202 p.
8. Harold I. A. *The Bias of Communication*. — Toronto: University of Toronto Press, 1991. — P. 87.
9. Мак-Люэн М. *Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры*. — К.: Ника-Центр, 2004. — 432 с.
10. McLuhan M. *Understanding Media: The Extentions of Man* — London: Routledge & Kegan Paul, 1964. — p. 4.
11. Бродель Ф. *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV- XVIII ст. Т. I. Структури і повсякденності: можливе і неможливе*. — Київ, «Основи», 1995. — С. 340.
12. *The invention of printing in China and its spread westward*. by Carter, Thomas Francis, 1882-1925. [from old catalog]. Publication date 1931. — p. 211- 218.
13. Le Roy L. *De la Vicissitude ou Variete des choses en l'Univers*, 1576 p. 100, цит. за Rene Etiemble. *Connaissions-nous la Chine*. — 1964. — p.40.
14. *Mass Culture*. [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.chegg.com/homework-help/definitions/mass-culture-47>
15. Harcourt H.M. *The Role and Influence of Mass Media*. [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.cliffsnotes.com/study-guides/sociology/ contemporary-mass-media/ the-role-and-influence-of-mass-media>
16. Зернецька О.В. *Глобальний розвиток системи масової комунікації і міжнародні відносини*. — Київ: Освіта, 1999 — 321 с.
17. Зернецька О.В. *Нові засоби масової комунікації (соціокультурний аспект)*. — Київ: Нукова думка, 1993. — 130 с.
18. Зернецька О.В. *До історії розвитку комунікацій: перші міжконтинентальні зв'язки // Проблеми всесвітньої історії*, 2016. — № 1. — С. 183–198.
19. Зернецька О.В. *Глобальна комунікація*. — Київ: Наукова думка, 2017. — 350 с.
20. Bell D. *The Coming of the Post-Industrsal Society: A Venture of Social Forecating*. — New York: Venture Books, 1999. — 548 с.
21. Узбстер Ф. *Теории информационного общества*. — Москва: Аспект Пресс, 2004. — 399 с.
22. Кастельс М. *Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. Под. науч. ред. О. И. Шкаратана*. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с
23. *Digital Single Market* [Electronic resource]. — Mode of access: <http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/en>
24. *Why we need a Digital Single Market* [Electronic resource]. — Mode of access: [https://ec.europa.eu/digital-single-market/sites/digital-agenda/files/digital_ single_ market_factsheet_final_20150504.pdf](https://ec.europa.eu/digital-single-market/sites/digital-agenda/files/digital_single_market_factsheet_final_20150504.pdf)
25. *Communication from the Commission to the European Parliament, to the Council of Europe, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Single Market Strategy for Europe* [Electronic resource]. — Mode of access: <http://g8fip1kplyr33r3krzx5b97d1.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2015/04/Digital-Single-Market-Strategy.pdf>
26. Гейтс Б. *Бизнес со скоростью мысли*. — Москва: Эксмо-Пресс, 2001. — 261с.
27. Levinson P. *New New Media*. 2nd. Ed. — London, New York Academics, 2013. — 426 p.
28. Зернецька О.В. *Створення диджитального єдиного ринку для Європи (цивілізаційний прорив) // UA Foreign Affairs*. 2017. — № 7. — С. 40–44.

REFERENCES

1. Dictionary. Com. *Civilization*. Retrieved from www.dictionary.com/browse/civilization
2. Merriam-Webster. *Civilization*. Retrieved from <http://www.dictionary.com/browse-civilization>
3. *Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus* (1984). Cambridge: Cambridge University Press.
4. Dolskaya, O. *The Formation of a New Discourse of Technique in the Conditions of Transition from Technogenic Civilization to Anthropogenic One*. Retrieved from http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi0mP_Sz-TYAhXDjCwKHe85CB_UQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Ffojs.mdpu.org.ua%2Findex.php%2Fversus%2Farticle%2Fdownload%2F578%2Fpdf_1&usg=AOvVaw2yQUopXvA9p79rpwMPOZp
5. Innis, H. A. (1972). *Empire and Communications*. Toronto: University of Toronto Press.
6. Havelock, E.A. (1986). *The Muse Learns to Write. Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*. New Haven: Yale University Press.
7. Ong, W.J. (2002). *Orality and literacy: The Technologizing of the World*. New Haven: Reouledge.
8. Harold, I. A. (1991). *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press.
9. McLuhan, M. (2004). *The Gutenberg Galaxy: The Making of typographic man*. — Kyiv: Nika-Tsentr (in Rus.).
10. McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The Extentions of Man*. London: Routledge & Kegan Paul.
11. Braudel, F. (1995). *Material civilization, economics and capitalism, 15th-18th Century*, Vol. I: *The Structure of Everyday Life: possible and impossible*. Kyiv: Osnovy.
12. *The invention of printing in China and its spread westward*. by Carter, Thomas Francis, 1882-1925. [from old catalog]. Publication date 1931.
13. Le Roy L. (1964). *De la Vicissitude ou Variete des choses en l'Univers*, 1576 p. 100, cited from Rene Etiemble. *Connaissions-nous la Chine*.
14. *Mass Culture*. Retrieved from <http://www.chegg.com/homework-help/definitions/mass-culture-47>
15. Harcourt, H.M. *The Role and Influence of Mass Media*. Retrieved from <https://www.cliffsnotes.com/study-guides/sociology/contemporary-mass-media/the-role-and-influence-of-mass-media>
16. Zernetska, O.V. (1999). *Global development of mass communication system and international relations*. Kyiv: Osvita (in Ukr.).
17. Zernetska, O.V. (1993). *New means of mass communication (sociocultural aspect)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
18. Zernetska, O.V. (2016) On the history of communication development: the first intercontinental connection. *Problemy vsesvitnioii istorii (Problems of World History)*, 1, 183–198 (in Ukr.).
19. Zernetska, O.V. (2017). *Glolobal communication*. Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).
20. Bell, D. (1999). *The Coming of the Post-Industrsal Society: A Venture of Social Forecating*. New York: Venture Books.
21. Webster, F. (2004). *Theories of the Information Society*. Moscow: Aspekt Press (in Rus.).
22. Castells, M. (2000). *The information age: economy, society, and culture*. Moscow: State University Higher School of Economics (in Rus.).
23. *Digital Single Market*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/en>

24. *Why we need a Digital Single Market*. Retrieved from https://ec.europa.eu/digital-single-market/sites/digital-agenda/files/digital_single_market_factsheet_final_20150504.pdf
25. A Digital Single Market Strategy for Europe. *Communication from the Commission to the European Parliament, to the Council of Europe, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Retrieved from <http://g8fip1kplyr33r3krzx5b97d1.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2015/04/Digital-Single-Market-Strategy.pdf>
26. Gates, B. (2001). *Business at the speed of thought*. Moscow: Eksmo-Press (in Rus).
27. Levinson, P. (2013). *New New Media*. 2nd. Ed. London, New York: Academics.
28. Zernetska, O.V. (2017). Creating a digital single market for Europe (civilizational breakthrough). *Zovnishni spravy (UA Foreign Affairs)*, 7, 40-44 (in Ukr.)

УДК 321.011

Lakishyk D.M.*,
Ph.D. in History,
Senior Research Fellow,
The State Institution «Institute of World History of
the National Academy of Sciences of Ukraine»,
Kyiv, Ukraine.lakishik@ukr.net

NATIONAL SOVEREIGNTY IN THE THEORY AND PRACTICE OF FOREIGN POLICY OF THE MODERN STATE

Abstract. *The relevance of the topic of the study is determined by the inevitable change in the place of the institute of the national state in the modern system of international relations and the dependence of the subsequent evolution of this institution on a number of system characteristics (first of all, international integration and collective security) of modern world politics. In today's international society, states still play a key role in structuring, but the question remains which of their historical form they will take. In addition, the stratification bundle of the modern interstate system is evident, its vertical polarization — the strengthening of the international position of a small number of superpower states and the emergence of ineffective and dependent states and the failed states at the other poles (the lowest levels of the world stratification hierarchy). In the modern system of international relations, state-building processes are continuing, which objectively actualizes the question of determining their specifics.*

Over the past century, the problem of nation and national state has traditionally been one of the key issues for social and humanitarian disciplines. This, above all, is due to the fact that these institutions play the role of the system-forming element and the basic political structure in international politics both locally and globally. The nation state appears as a social institution, which at the same time is both a means of violence and a means of realizing the «common good» of a national society. An inverse proportional relationship between these two opposite qualities is established, that is, the more activity of the national state corresponds to the «general good» of the national society, and the less is the need to resort to violence.

The main criteria for the effectiveness and success of the national state in the international arena are its ability to carry out independent foreign policy and foreign economic strategies and the ability to survive outside of the systems of collective security and regional integration associations.

Keywords: *national sovereignty, national state, nation, globalization, democracy.*

* Лакішик Д.М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Київ, Україна. lakishik@ukr.net НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ